

Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW) KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

Is alleen wonen ook “alleen ouder worden”? Netwerktypen en welbevinden onder alleenwonende ouderen

Djundeve, Maja; Dykstra, P.A.; Fokkema, T.

published in

Mens en Maatschappij
2019

DOI (link to publisher)

[10.5117/MEM2019.2.005.INDE](https://doi.org/10.5117/MEM2019.2.005.INDE)

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

CC BY-NC-ND

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Djundeve, M., Dykstra, P. A., & Fokkema, T. (2019). Is alleen wonen ook “alleen ouder worden”? Netwerktypen en welbevinden onder alleenwonende ouderen. *Mens en Maatschappij*, 94(2), 236-239. <https://doi.org/10.5117/MEM2019.2.005.INDE>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaw.nl

In de etalage

Intergenerationele overdracht van uitkeringsontvangst: waarom de appel niet ver van de boom valt

Sanne Boschman, Ineke Maas, Marcus Kristiansen en Cok Vrooman

Oorspronkelijke titel: Boschman, S., Maas, I., Kristiansen, M.H. & Vrooman, J.C. (2019) The reproduction of benefit receipt: Disentangling the intergenerational transmission. *Social Science Research*, 80: 51-65, doi: 10.1016/j.ssresearch.2019.02.009

Mensen die opgroeiden in een gezin met uitkeringsafhankelijke ouders, hebben als volwassene een verhoogde kans om een werkloosheids-, arbeidsongeschiktheids- of bijstandsuitkering te ontvangen. Voor beleidsmakers is het van belang om inzicht te hebben in de oorzaken van deze intergenerationele samenhang.

In de literatuur worden drie mogelijke verklaringen aangedragen. Ten eerste lijken ouders en kinderen op elkaar wat betreft kenmerken zoals intelligentie, gezondheid en etnische achtergrond, en wonen ouders en kinderen vaak in dezelfde regio. Door regionale verschillen in het aanbod van banen, door discriminatie van bepaalde etnische groepen op de arbeidsmarkt of door erfelijke eigenschappen en ziektes kunnen zowel ouder als kind een grotere kans hebben om een uitkering te krijgen. In dit geval is de uitkeringssituatie van de ouder niet de oorzaak van de uitkeringssituatie van het kind.

Ten tweede kan de uitkeringssituatie van de ouders die van hun nageslacht via sociale normen en informatie daadwerkelijk in de hand werken. Kinderen die opgroeien in een gezin waar ouders een uitkering ontvangen, vinden het wellicht eerder normaal om een uitkering te ontvangen: zij hebben minder werkende rolmodellen en daardoor mogelijk een minder sterke werknorm. Daarnaast kunnen ouders met een uitkering praktische informatie verschaffen over hoe en waar je een uitkering aan kunt vragen.

Ten derde kan de invloed van ouders op kinderen via het opleidingsniveau van de kinderen verlopen. Kinderen die opgroeien in een uitkeringsgezin bereiken gemiddeld een lager opleidingsniveau. Dit kan bijvoorbeeld komen doordat leraren minder hoge verwachtingen van hen hebben. Daarnaast zien de kinderen bij hun ouders niet dat investeren in een opleiding leidt tot een succesvolle arbeidscarrière. Daardoor zijn ze mogelijk minder gemotiveerd om zelf te investeren in een opleiding. Als lager opgeleiden is het voor deze groep vervolgens lastig een perspectiefvolle positie op de arbeidsmarkt te realiseren, hetgeen de kans vergroot dat zij in een uitkerings situatie komen.

Onderzoeksanpak

Wij onderzochten de intergenerationele overdracht van uitkeringsontvangst met behulp van CBS-registerdata over uitkeringsontvangst in 2010 en 2011 van alle vijfhonderdduizend kinderen geboren in 1980, 1981 en 1982. We maken gebruik van de *timing* van uitkeringsontvangst van de ouders om grip te krijgen op het belang van de verschillende verklaringen. Wanneer de intergenerationele correlatie louter wordt veroorzaakt doordat kinderen en ouders op elkaar lijken en er geen daadwerkelijke invloed is van de uitkerings situatie van de ouders op die van hun kinderen, dan zal de uitkeringsontvangst van ouders vóór (1999-2000) en ná (2013-2014) de observatieperiode bij hun nageslacht even sterk samenhangen met de uitkeringsontvangst van hun volwassen kinderen in 2010-2011. Echter als uitkeringsontvangst van ouders ook een invloed heeft op uitkeringsontvangst van kinderen, verwachten we een sterkere relatie met de ouderlijke uitkeringsontvangst in 1999-2000 dan met de ouderlijke uitkeringsontvangst in 2013-2014. Uitkeringsontvangst van de ouders in 2013 en 2014 kan logischerwijs immers geen invloed hebben op uitkeringsontvangst van het kind in 2010 en 2011.

We controleren voor opleidingsniveau van het kind, om te testen of de invloed van uitkeringsontvangst door de ouders werkt via het opleidingsniveau van de kinderen. Ten slotte kijken we naar verschillende typen uitkeringen (bijstands-, werkloosheids- en arbeidsongeschiktheidsuitkeringen) en vergelijken het effect van uitkeringsontvangst in een recent verleden (2008-2009) met uitkeringsontvangst langer geleden (1999-2000), omdat we verwachten dat vooral ouders die recentelijk een uitkering hebben ontvangen en ouders die hetzelfde type uitkering ontvangen als hun kind, praktische informatie over uitkeringen kunnen verschaffen. Wanneer ouders een ander type uitkering kregen, of langer geleden (toen hun kinderen nog thuis woonden), zal het intergenerationele effect waarschijnlijk eerder werken via normen en rolmodellen dan via praktische informatie.

Belangrijkste bevindingen

We vinden een correlatie van .15 en .14 tussen uitkeringsontvangst van het kind en eerdere uitkeringsontvangst van respectievelijk de moeder en de vader. Alle drie de bovengenoemde mechanismen lijken een rol te spelen in de intergenerationele overdracht van uitkeringsontvangst.

Allereerst vinden we dat de samenhang tussen uitkeringsontvangst van ouders en kinderen voornamelijk wordt veroorzaakt doordat ouders en kinderen op elkaar lijken. Daarnaast zijn er echter ook aanwijzingen voor een daadwerkelijke invloed. Het effect van uitkeringsontvangst van ouders voorafgaand aan de periode waarin we de kinderen observeren, is significant groter dan het effect van uitkeringsontvangst na die periode.

Verder blijkt dat dit effect deels werkt via opleidingsniveau: kinderen van wie de ouders een uitkering ontvangen, bereiken een lager opleidingsniveau en hebben daardoor een grotere kans om eveneens in een uitkerings situatie te belanden. Echter: nadat we rekening hebben gehouden met het opleidingsniveau van de kinderen, is er nog steeds een invloed van ouders op kinderen zichtbaar.

Tot slot zijn er meer aanwijzingen dat het effect van ouders op kinderen via normen en rolmodellen werkt dan dat dat via praktische informatie gebeurt. Uitkeringsontvangst van ouders korter en langer geleden heeft een vergelijkbaar effect op uitkeringsontvangst van de kinderen. En er zijn zowel effecten van uitkeringsontvangst door de ouders op ontvangst van hetzelfde type uitkering, alsook op ontvangst van andere uitkeringstypen door hun kind.

Implicaties

Uitkeringsontvangst van ouders leidt ertoe dat kinderen een minder hoog opleidingsniveau bereiken. Een plausibele verklaring hiervoor is dat de kinderen minder goed inzien dat scholing leidt tot een succesvolle carrière. Ook zijn er aanwijzingen dat kinderen van uitkeringsontvangers minder sterke werknormen ontwikkelen. Deze beide effecten kunnen worden tegengegaan door te zorgen voor meer werkende rolmodellen voor kinderen van uitkeringsontvangers. Dit kan bijvoorbeeld gerealiseerd worden door programma's als de weekendschool, of door programma's die kinderen uit uitkeringsgezinnen de kans te geven mee te doen in bijvoorbeeld sport- of vrijetijdsverenigingen en zo kennis te maken met (de kinderen van) werkende rolmodellen. Daarnaast suggereert onze bevinding dat er daadwerkelijk sprake is van intergenerationele overdracht, en dat maatregelen die ouders helpen om onafhankelijk te worden van een uitkering (zoals trainingen en baanbemiddeling) ook voor hun nageslacht enigszins positief uit kunnen pakken.

De intergenerationele samenhang in uitkeringsontvangst blijkt echter maar voor een klein deel causaal. Om er voor te zorgen dat kinderen van uitkeringsontvangers als volwassene niet ook afhankelijk worden van een werkloosheids-, arbeidsongeschiktheids- of bijstandsuitkering, zijn maatregelen die zich richten op het bieden van eerlijke kansen op de arbeidsmarkt daarom vermoedelijk effectiever dan interventies die zich richten op het aan het werk helpen van de ouders. Daarbij valt bijvoorbeeld te denken aan maatregelen die discriminatie van niet-westerse migranten tegengaan of die mensen met gezondheidsproblemen aan het werk helpen.

Is alleen wonen ook “alleen ouder worden”? Netwerktypen en welbevinden onder alleenwonende ouderen

Maja Djundeva, Pearl Dykstra en Tineke Fokkema

Oorspronkelijk artikel: Djundeva, M., Dykstra, P., & Fokkema, T. (2018). Is living alone “aging alone”? Solitary living, network types, and well-being. *Journals of Gerontology: Social Sciences*. doi:10.1093/geronb/gby119

Dalende huwelijks- en vruchtbaarheidscijfers, stijgende echtscheidingscijfers en een langere levensverwachting dragen bij aan veranderingen in de leefvormen van ouderen in Europa. Vergeleken met enkele decennia geleden wonen meer ouderen (60 jaar en ouder) tegenwoordig in eenpersoonshuishoudens of uitsluitend met één partner. In Noord- en West-Europa woonde in 2010 bijna één op de drie oudere bewoners alleen. In Zuid- en Oost-Europa was het aandeel kleiner: één op de vier. Beleidsmakers en deskundigen hebben de neiging zich te richten op alleenwonenden, omdat ze ervan uitgaan dat deze groep een hoog risico loopt om op latere leeftijd de noodzakelijke hulpbronnen qua hulp in het huishouden en zorg te ontberen.

Wetenschappelijk onderzoek heeft oudere alleenwonenden eveneens geportretteerd als een kwetsbare groep met laag welbevinden. In vergelijking met ouderen die met een partner samenwonen, zijn ze vaker eenzaam en ervaren ze meer problemen met cognitieve en lichamelijke prestaties. Alleenwonende oudere vrouwen hebben een grotere kans om in armoede te leven in vergelijking met oudere mannen. Ook rapporteren ze over het algemeen een lager niveau van welbevinden, hetgeen kan worden toegeschreven aan een slechtere gezondheid en lagere sociaaleconomische status. De kans om zonder verwanten oud te worden is groter onder alleenwonenden. Tot slot ervaren ouderen in grotere huishoudens een betere

kwaliteit van leven dan degenen in kleinere huishoudens of degenen die alleen wonen. Desalniettemin betekent alleen wonen op latere leeftijd niet onvermijdelijk de afwezigheid van familie of het ontbreken van steun. Alleenwonende ouderen kunnen over het algemeen terecht bij kinderen, broers en zussen en andere familieleden, net zoals bij vrienden, burens en andere niet-familieleden voor contact en hulp bij dagelijkse behoeften.

De gebruikelijke onderzoeksbenadering is om de sociale netwerken van ouderen die alleen wonen te vergelijken met die van ouderen die samenwonen (met partner, kinderen of iemand anders). Wij hebben voor een andere aanpak gekozen, namelijk om de verscheidenheid aan sociale netwerken binnen de groep alleenwonende ouderen te bestuderen. Ons doel was om welbevinden van alleenwonende ouderen met verschillende typen sociale netwerken te vergelijken met het welbevinden van ouderen die niet alleen wonen. Door vier regio's in het onderzoek te betrekken (Noord-, West-, Zuid- en Oost-Europa) vullen we een lacune in de literatuur. Eerdere internationale vergelijkingen van sociale netwerken hebben zich immers vooral gericht op westerse landen in Europa.

Onderzoeksaanpak

In deze studie hebben we gebruik gemaakt van gegevens uit 16 Europese landen (Oostenrijk, Duitsland, Zweden, Nederland, Spanje, Italië, Frankrijk, Denemarken, Zwitserland, België, Tsjechische Republiek, Polen, Hongarije, Portugal, Slovenië en Estland) uit de vierde ronde van het *Health, Ageing, and Retirement in Europe survey* (SHARE, 2010/2011), waarin informatie is verzameld over de sociale netwerken van ouderen (50+) en hun welbevinden ($N = 10.047$). Drie indicatoren van welbevinden zijn gehanteerd: tevredenheid met het leven, tevredenheid met het sociale netwerk en depressieve gevoelens. Eerst zijn de sociale netwerken van alleenwonende ouderen in kaart gebracht via latente klassenanalyse. Vervolgens zijn met behulp van drie OLS-regressiemodellen (één voor iedere indicator van welbevinden) verschillen in welbevinden per netwerktype geanalyseerd, waarbij de samenwonenden als vergelijkingsgroep zijn meegenomen.

Belangrijkste resultaten

Vier netwerkdimensies vormden de basis voor de latente klassenanalyse: (a) ondersteunend–niet-ondersteunend, (b) divers–uniform, (c) gebaseerd op familieleden versus niet-familieleden, en (d) dichtbij versus veraf. Vervolgens ontvouwen vier typen sociale netwerken zich. Allereerst was er een “beperkt” netwerktype, gekenmerkt door een grote kans op een gering aantal van zowel familieleden als niet-familieleden, een lage intensiteit van

contact met naaste verwanten en niet-familieleden, en weinig geografisch nabije netwerkleden. Bijna een derde van de alleenwonenden (34,3%) maakte deel uit van een “beperkt” netwerk. Ten tweede werd een “divers” netwerktype onderscheiden. Respondenten met dit type netwerk (14,4%) hadden een grote kans op een omvangrijk netwerk, bestaande uit zowel familieleden als niet-familieleden, en een grote kans op dagelijks contact met netwerkleden, waarvan een aanzienlijk aantal in de buurt woonde. Ten derde was er een “kind-gebaseerd” netwerk, gekenmerkt door een grote kans om uitsluitend te rekenen op kinderen voor sociaal contact. De ouderen met dit netwerktype (29,2%) hadden vaak kleine sociale netwerken met weinig geografisch-nabije leden en weinig contact met netwerkleden. Ten slotte werd een “vriend-georiënteerd” netwerk geïdentificeerd. Ouderen binnen dit netwerktype (22,1%) hadden de grootste kans om geen verwanten in hun netwerk te hebben maar wel vrienden. In vergelijking met degenen met het “diverse” netwerktype hadden deze ouderen minder netwerkleden die in de buurt woonden, minder dagelijks contact met netwerkleden en kleinere netwerken.

Ouderen met “beperkte” netwerken verdienen bijzondere aandacht, omdat ze wellicht de hulpbronnen ontberen om een adequaat niveau van welbevinden te ervaren. Een vergelijking tussen Europese regio's suggereert dat oudere alleenwonenden met een “beperkt” netwerktype vaker voorkomen in Oost- en Zuid-Europese dan in Noord- en West-Europese landen. In Slovenië (51,4%) zowel als Italië en Polen (beide ongeveer 40%) had een relatief hoog aandeel oudere volwassenen een “beperkt” netwerk. Onder de noordelijke en westelijke landen was Frankrijk de enige met een vergelijkbaar percentage.

Wat welbevinden betreft, waren niet alle oudere alleenwonenden minder tevreden over hun leven in vergelijking met ouderen die niet alleen wonen. Resultaten uit regressiemodellen laten zien dat degenen met een “beperkt”, “kind-gebaseerd” of “vriend-georiënteerd” netwerk minder tevreden waren met hun leven, terwijl degenen met een “divers” netwerk meer tevreden met hun leven waren dan ouderen die met anderen wonen. Ouderen met “beperkte” netwerken waren minder tevreden met hun sociale netwerken en meer depressief in vergelijking met ouderen die met anderen wonen. Alleenwonende ouderen met een “divers” of “kind-gebaseerd” netwerk waren ook meer tevreden met hun sociale netwerk vergeleken met ouderen die met anderen wonen.

Implicaties

Deze studie onderstreept het belang van het maken van onderscheid binnen de groep van ouderen die alleen wonen. De meeste (twee derde)

ouderen die alleen wonen zijn niet kwetsbaar en lopen geen risico op een gebrek aan welbevinden. Met hen gaat het net zo goed of zelfs beter dan met leeftijdsgenoten die met anderen wonen. Aldus is er een grote groep alleenwonende ouderen die erin slaagt om grote en multifocale netwerken te hebben. Oudere mannen die alleen wonen zijn oververtegenwoordigd binnen de groep met “beperkte” netwerken.

Wisselwerking tussen ouders, kinderen en leeftijdsgenoten: onderzoek naar *spillover*-effecten op probleemgedrag en een interventie voor samenwerking tussen school en thuis

Tessa Kaufman, Gijs Huitsing, Coby van Niejenhuis en René Veenstra

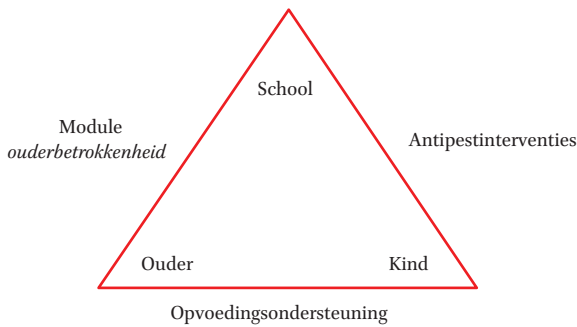
Oorspronkelijke artikelen:

Kaufman, T. M. L., Kretschmer, T., Huitsing, G. & Veenstra, R. (2018). Why does a universal anti-bullying program not help all children? Explaining persistent victimization during an intervention. *Prevention Science*, 19, 822-832. doi: 10.1007/s1121-018-0906-5

Kaufman, T. M. L., Kretschmer, T., Huitsing, G. & Veenstra, R. (2019). Caught in a vicious cycle? Explaining bidirectional spillover between parent-child relationships and peer victimization. *Development and Psychopathology*. doi:10.1017/S0954579418001360

Van Niejenhuis, C. Y., Huitsing, G. & Veenstra, R. (2019). Working with parents to counteract bullying: A randomized controlled trial of an intervention to improve parent-school cooperation. *Scandinavian Journal of Psychology*. doi:10.1111/sjop.12522

Negatieve ervaringen met leeftijdsgenoten kunnen een voorbode zijn van problemen in de volwassenheid. Een desastreuze en veelvoorkomende vorm van zulke ervaringen op scholen is slachtofferschap van pesten, waarbij leerlingen stelselmatig te maken krijgen met agressief gedrag waar ze zich niet tegen kunnen verdedigen. Tegen pesten worden wereldwijd verscheidene interventies ingezet, met wisselend succes. Vaak richten die anti-pestinterventies zich op de rol van enerzijds individuele leerlingen, waaronder pesters en slachtoffers, en anderzijds de groep, omdat pesten veelal wordt gezien als onderdeel van een breder groepsproces. De rol van *ouders* wordt echter vaak onderbelicht, terwijl ons onderzoek laat zien dat ouders een rol hebben bij het ontstaan van pesten en gepest worden, en dat het daarom van belang is om ook ouders een rol te geven in anti-pestinterventies. In deze bijdrage bespreken wij

Figuur 1 Samenspel van de driehoek “Kinderen, Ouders en School” die ontwikkeling en voorkómen van (slachtofferschap van) pesten beïnvloedt

drie publicaties over het samenspel van de driehoek kinderen, ouders en school (zie figuur 1) in het ontwikkelen en voorkómen van slachtofferschap van pesten.

Wisselwerking ouders-kinderen-leefijdsgenoten

In de eerste studie vergeleken wij eigenschappen van persistente slachtoffers van pesten die geen baat hadden bij een anti-pestinterventie (het pesten nam voor hen dus niet af) met eigenschappen van slachtoffers die wel geholpen werden. Het bleek dat persistente slachtoffers vaker werden afgewezen door klasgenoten, vaker angstiger en somberder waren, én minder warmte en meer afwijzing in de relatie met hun ouders ervaarden. Zowel ouders als leeftijdsgenoten spelen dus een rol bij slachtofferschap van pesten.

Hoe werkt dat precies? In het tweede onderzoek bekeken wij de wisselwerking van ervaringen van kinderen thuis en op school: dus hoe de relatie met ouders voorspellend is voor relaties met leeftijdsgenoten (gepest worden, zelf pesten), en andersom. Zowel thuis als op school zitten kinderen in een sociaal “systeem” dat invloed heeft op hoe ze zich voelen en gedragen. Die systemen kunnen op elkaar reageren. Wanneer kinderen zich vervelend voelen omdat ze worden afgewezen in het ene systeem, leidt dat mogelijk tot probleemgedrag dat ook weerslag heeft op relaties in andere systemen. Dit hebben wij onderzocht met zogeheten *random-intercept cross-lagged* panel models in longitudinale data (vijf metingen, van mei 2012 tot mei 2014) van 9.779 kinderen in de bovenbouw van 99 Nederlandse basisscholen.

Allereerst onderzochten wij hoe relaties met ouders van invloed zijn op slachtofferschap van pesten. Kinderen met een kille relatie met hun ouders, dat wil zeggen kinderen die vonden dat hun ouders weinig affectie en veel

afwijzing toonden richting hen, bleken vaker somber te zijn en vervolgens vaker gepest te worden op school. De mogelijke verklaring hiervoor is dat sombere kinderen een makkelijker doelwit zijn voor pesters. Sombere kinderen komen minder snel voor zichzelf op en hebben ook minder vrienden om zich heen die voor hen zullen opkomen. Een andere bevinding was dat kinderen met een kille relatie met hun ouders vaker anderen gingen pesten, en vervolgens zelf ook weer slachtoffer van pesten werden. Een verklaring hiervoor is dat pesten mogelijk het gevolg is van een slechte voorbeeldfunctie van ouders: pesters imiteren hun ouders. Het is ook mogelijk dat pesten een manier is om frustraties te uiten over gebrek aan warmte thuis. Het pesten lokt vervolgens wraak uit, waardoor deze kinderen zelf het slachtoffer worden van pesterijen.

We onderzochten ook het omgekeerde proces: hoe slachtofferschap van pesten de relaties met ouders beïnvloedde. Daarbij vonden wij dat slachtoffers vaker somberder waren, meer angstig waren in sociale situaties, meer externaliserende gedragsproblemen (zoals agressie) vertoonden, en soms zelf ook pestten. Al deze vier factoren voorspelden een slechtere band met de ouders. Ouders reageren dus indirect op de relaties met leeftijdsgenoten, via gedrag van het kind. Voorheen werd gedacht dat ouders alleen maar invloed hebben op hun kinderen, maar deze studie laat zien dat ouders ook beïnvloed worden door hun kinderen, die op hun beurt weer beïnvloed worden door hun ervaringen op school.

Kortom, dit onderzoek laat zien dat ouders een belangrijke rol spelen bij pesten, omdat problemen op school en thuis elkaar in stand houden en versterken (*spillover-effecten*). De werelden van school en thuis zijn een geïntegreerd systeem waarin actie-reactie een rol speelt; beide domeinen reageren op elkaar en het is lastig om een duidelijke oorzaak van probleemgedrag aan te wijzen. Er kan dus een vicieuze cirkel ontstaan doordat beide domeinen elkaar versterken met negatief gedrag. Om deze vicieuze cirkel te doorbreken, zouden interventies meer gericht moeten zijn op de integratie van school en thuis.

Interventie ter bevordering van ouder-school samenwerking

In een derde studie hebben wij de effecten van een module ouderbetrokkenheid onderzocht die ouders meer probeert te betrekken bij het creëren van een fijne school, waarin ouders en school pesten samen kunnen voorkomen en verminderen. Belangrijk uitgangspunt daarbij is dat als ouders en school op één lijn zitten over omgangsvormen, ze vooral *samen* kunnen werken. Als ouders en school niet op een lijn zitten, kunnen ze elkaar vooral *tegenwerken*.

De module ouderbetrokkenheid is preventief. Deze tracht problemen te voorkomen door ouders en school te laten samenwerken, signalen uit te laten wisselen, en samen op te treden bij het aanpakken van probleemgedrag. De module is gebaseerd op vier pijlers. Als eerste werkt de school aan een duidelijke *visie* op het sociale klimaat, (het tegengaan van) pesten en de betrokkenheid van ouders daarbij. Als een school immers niet weet waar zij voor staat, weten ouders dat al helemaal niet. Duidelijke communicatie vanaf het moment dat ouders de school binnenkomen is dus essentieel. Ouders weten op die manier wat ze van de school kunnen verwachten en wat er van hen zelf wordt verwacht. Ten tweede beoogt de module een *groep van ouders* te maken, zodat ouders meer betrokken zijn bij elkaar en bij de school. Ten derde versterkt de module de *band tussen leerkracht en ouders*. Een goede band tussen leerkracht en ouders is de basis voor het uitwisselen van signalen als kinderen zich niet prettig voelen. Een basis die het gemakkelijker maakt om gevoelige zaken te bespreken. Tot slot stimuleert de module *structurele informatie-uitwisseling*. Ouders zijn meer betrokken bij school als ze tussentijds op de hoogte worden gehouden over hoe de school bezig is met het creëren van een fijne school.

De module ouderbetrokkenheid is in het schooljaar 2015-2016 onderzocht in een gerandomiseerde gecontroleerde *trial* bij Nederlandse scholen, onder 83 leerkrachten, 153 ouders en 2.510 leerlingen (nameting). Uiteindelijk werden 13 interventiescholen vergeleken met 14 controlescholen. Omdat de interventie- en controlescholen bij de voormeting niet van elkaar verschilden, konden wij in de analyses de gemiddelden bij de nameting met elkaar vergelijken in meerniveau-analyses met gegevens van leerkrachten, ouders, en leerlingen.

Aan het einde van het schooljaar bleken er verscheidene positieve verschillen tussen interventie- en controlescholen te zijn ontstaan. Zo waren interventieleerkrachten positiever over de houding van ouders: leerkrachten merkten op dat ouders pesten meer afkeurden, zich meer verantwoordelijk voelden bij het voorkomen van pesten, en contact met de leerkracht belangrijker vonden bij het tegengaan van pesten. Ouders gaven op hun beurt aan dat leerkrachten zich meer inzetten om pesten tegen te gaan. Volgens ouders moedigden leerkrachten hen meer aan om met hun kind te praten over school, nodigden leerkrachten hen vaker uit voor schoolbijeenkomsten en verstrekten leerkrachten vaker informatie over hun werkwijze.

In deze interventiestudie lag de focus op ouders van niet-gepeste kinderen. De reden daarvan is dat ouders die weten dat hun kind wordt gepest zich meestal al verdiept hebben in pesten en veel contact met de school hebben, waardoor daarin weinig verbetering mogelijk is. Ouders die denken

dat hun kind niet wordt gepest voelen waarschijnlijk minder de noodzaak om zich met dit onderwerp bezig te houden. Bij deze ouders is daardoor wel verandering in houding en inzet te bereiken. In lijn hiermee vonden wij dat ouders de samenwerking met school belangrijker gingen vinden, bemerkten dat leerkrachten contact belangrijker vonden, meer leerden over pesten, en zich aangemoedigd voelden om met hun kind over school te praten.

Tot slot verwachtten wij ook effecten van de module bij leerlingen, in de vorm van een afname van pesten of een toename in schoolwelbevinden. Dit was echter niet het geval. Mogelijk komt dit doordat de interventie zich primair richtte op leerkrachten en ouders. Wellicht is meer tijd nodig om effecten bij leerlingen te vinden als gevolg van de betere samenwerking tussen leerkrachten en ouders.

Implicaties: driehoek ouder-kind-school

De drie besproken studies geven meer inzicht in het samenspel van de driehoek kinderen, ouders en school, die van invloed is op de ontwikkeling en het voorkómen van probleemgedrag zoals pesten (zie Figuur 1). De meeste anti-pestinterventies focussen op de zijde school-kind, en de module ouderbetrokkenheid sluit aan bij de zijde ouder-school. Het onderzoek naar de wisselwerking tussen ouders-kinderen-leeftijdsgenoten laat zien dat de laatste zijde van de driehoek, die tussen ouder-kind, ook aandacht behoeft. Het is belangrijk dat ouders handvatten krijgen om problemen op school te kunnen signaleren en daarop leren reageren. Ook zou opvoedingsondersteuning een manier kunnen zijn om de negatieve vicieuze cirkel te doorbreken. Tot slot kan de band tussen ouders en school van belang zijn, zodat ouders en leerkrachten beter begrijpen waar gedrag van een leerling vandaan komt, en samen de omstandigheden zo verbeteren dat kinderen zo veilig en gelukkig mogelijk kunnen opgroeien.

“What Is Dead May Never Die”: institutionele regeneratie door de wederkomst van een eerder vergane denkwijze in het Nederlands bierbrouwen

Jochem Kroezen en Pursey Heugens

Oorspronkelijk artikel: Kroezen, J.J., & Heugens, P.P.M.A.R. (2018). What Is Dead May Never Die: Institutional Regeneration through Logic Reemergence in Dutch Beer Brewing. *Administrative Science Quarterly*, doi: 10.1177/0001839218817520.

In veel sectoren die gegrepen lijken door modernisering, kunnen traditionele elementen verassend genoeg wederopbloeien. Zie bijvoorbeeld de terugkomst van lokale, ambachtelijke productievormen in de voedingsindustrie en andere lichte industrie. Dergelijke voorbeelden zijn moeilijk te verklaren op basis van bestaande theorie, die doorgaans institutionele verandering beschrijft als een proces van voortdurende modernisering, waarbij bestaande elementen langzaam worden vervangen door nieuwe. Maar nu zien we meerdere voorbeelden om ons heen waarbij institutionele verandering zich paradoxaal genoeg blijkt te voltrekken door de wederopleving van traditionele elementen die in een eerdere fase omvergeworpen leken te zijn. In deze studie trachten wij een eerste stap te nemen in de ontwikkeling van een theorie van dit soort regeneratieve institutionele verandering. Wij doen dit aan de hand van een extreem voorbeeld, de heropleving van ambacht in het Nederlandse bierbrouwen.

Bierbrouwen, één van de oudste industrieën, was lang georganiseerd als een traditioneel ambacht. Het landschap bestond uit vele honderden kleine brouwerijen, met aan het hoofd van elk een brouwmeester die veel aanzien genoot in de lokale gemeenschap. Deze had zich het enigszins magische brouwproces meestal eigengemaakt via de familiale route en had profijt van lidmaatschap binnen één van de brouwersgilden die destijds zorgdroegen over de regulering van de sector. Er was bovendien veel variatie, zodat steden als Haarlem, Groningen, Gouda en Nijmegen bekend stonden om hun eigen bierstijl. De industriële revolutie leidde een dramatische verandering in. Waar er in 1900 nog altijd ongeveer 500 brouwerijen waren, overleefden er uiteindelijk 13 de grootschalige concentratiegolf die plaatsvond tussen 1900 en 1980. Industrialisatie ging gepaard met een homogenisering van het productaanbod, waarbij alle brouwerijen uitsluitend industrieel ondergistend bier gingen produceren. Dat leidde ook tot een flinke schaalvergroting in de productie, waarbij een aantal grote brouwconcerns ontstond door kleinere brouwerijen op te kopen. Ten slotte leidde een en ander tot een rationalisering in het productieproces, waarbij de brouwmeester gedegradeerd werd tot een operationeel manager die zorgde voor onderhoud en besturing van veelal geautomatiseerde brouwprocessen, en die recepten brouwde naar gelang de wensen van de marketingafdeling.

Op het moment dat het er alle schijn van had dat het traditioneel-ambachtelijk brouwen definitief plaats had gemaakt voor een modern-industriële organisatie van de sector, ontstond er een tegenbeweging die leidde tot de oprichting van 489 nieuwe brouwerijen tussen 1980 en 2016.¹ Als collectief zorgden deze nieuwe ondernemingen voor een wederopleving

van ambachtelijk brouwen, zichtbaar in het feit dat bij de meerderheid wederom een brouwmeester aan het roer stond van een organisatie met een kleinschalige, lokale uitstraling. En ook in het feit dat traditionele brouwtechnieken en bierstijlen weer in ere werden hersteld. Hoe was dit mogelijk gezien de dominantie van het modern-industrieel brouwen rond 1980? Door middel van onze studie verklaren wij de bijzondere heropleving van het ambachtelijk brouwen in Nederland en ontwikkelen wij een model voor het herstelproces van eerder vergane institutionele denkwijzen.

Onderzoeksaanpak

Ons onderzoek is kwalitatief en historisch van aard en bouwt voort op het *institutional logics*-perspectief binnen de organisatiesociologie.² Dit perspectief stelt dat de maatschappij bestaat uit een aantal institutionele ordes (de familie, de gemeenschap, religie, de beroepen, de staat, de corporatie, en de markt) die indirect concurreren om sociale invloed. Elke orde heeft haar eigen vanzelfsprekende denkwijze, die op sectorniveau kunnen samensmelten tot specifieke veld-denkwijzen en die, wanneer geïnstitutionaliseerd, de actieradius van ingebedde actoren beïnvloeden via zowel ideële als meer materiële mechanismen.

Volgens dit perspectief is sociale verandering altijd terug te voeren op een verandering in institutionele denkwijzen. De terugkomst van eerder vergane institutionele denkwijzen, zoals de wederopleving van ambacht in bierbrouwen, was tot nu toe een theoretisch onbekend proces. Wij baseren ons op een wijde selectie bronnen om de vroege en recente geschiedenis van de Nederlandse bierindustrie in kaart te brengen. Verder maken wij gebruik van 96 interviews met voornamelijk oprichters van nieuwe ambachtelijke brouwerijen, maar ook met pioniers van de bierconsumentenvereniging *PINT*, afgenomen tussen 2004 en 2016. Ook maken we gebruik van veldobservaties en de 206 uitgaves van *PINT Nieuws*, een tweemaandelijks bierconsumententijdschrift, die tussen 1980 en 2015 werden gepubliceerd.

In onze analyse van deze bronnen merkten wij al vroeg op dat met het vergaan van het traditioneel-ambachtelijk brouwen er verscheidene institutionele overblijfselen waren achter gebleven. Deze overblijfselen speelden een belangrijke rol in het latere herstel van het brouwersambacht. Wij richtten ons daarom in eerste instantie op het in kaart brengen van de verschillende overblijfselen van het vergane ambacht en vervolgens op de processen die sequentieel bijdroegen aan de regeneratie van het ambacht.

Belangrijkste bevindingen

Onze resultaten laten zien dat een institutionele denkwijze drie soorten sporen van overblijfselen kan achter laten wanneer deze vergaat: teksten, herinneringen en artefacten die gezamenlijk inzage bieden in de historische ideële en materiële manifestatie van de denkwijze. In de context van het Nederlands bierbrouwen vonden wij bijvoorbeeld: teksten die traditionele brouwverordeningen en -technieken beschreven, individuele herinneringen van personen die ervaringen hadden met de laatste werkende overblijfselen van het traditionele ambacht, en behouden historische panden waar vroeger een brouwerij huisde.

Wij zagen vervolgens hoe deze overblijfselen in drie fases werden gebruikt om het ambacht te regenereren. In het proces werden deze overblijfselen niet alleen in ere hersteld maar ook getransformeerd en gecombineerd met elementen van modern-industrieel brouwen. De eerste fase besloeg het herontdekken van de vergane ambachtsdenkwijze. Dit proces werd voornamelijk gedreven door een groeiende groep bierenthousiastelingen die in aanraking kwam met traditioneel bier uit Engeland en België. Zij organiseerden zichzelf in een belangenvereniging, *PINT*, droegen bij aan de oprichting van andere collectieven, zoals amateurbrouwersgilden en aan het cureren van de overblijfselen van het traditionele brouwambacht. Zij maakten zich in eerste instantie hard voor een herintroductie van “traditioneel bier” en trokken daarbij de aandacht van oudgediende brouwmeesters alsmede een nieuwe generatie amateurbrouwers.

In een volgende fase, die wij beschrijven als het oppoetsen van de herontdekte ambachtsdenkwijze, zien we dat dit gevarieerde collectief samenwerkt aan een verandering van de betekenis van ambachtelijk brouwen en daarmee een nieuw doel schept voor het hergebruik van de overblijfselen van het traditionele ambacht. Waar tijdens de industrialisatie ambacht een ietwat negatieve connotatie heeft gekregen door een associatie met verouderde apparatuur en techniek en inferieure kwaliteit, wordt in deze fase ambachtelijk brouwen voorgesteld als de oplossing voor een veelvoud aan problemen die wordt ervaren met het modern-industrieel brouwcomplex. Waar de labels “traditioneel” en “ambachtelijk” in eerste instantie veelvuldig worden gebruikt, wordt al snel het Belgische label “speciaalbier” overgenomen, dat een positievere connotatie lijkt te hebben en bovendien meer ruimte biedt voor alternatieve interpretaties die niet per sé een traditioneel-ambachtelijk voorbeeld volgen. Uiteindelijk zal het anglicaanse label *craft* langzaamaan de boventoon gaan voeren bij het duiden van de hernieuwde ambachtelijke beweging in het Nederlands bierbrouwen.

In de derde en laatste fase, die wij het reïncarneren van een vergane denkwijze hebben genoemd, zien wij een verscheidenheid aan ondernemers die, geïnspireerd door de opgepoetste ambachtsdenkwijze, pogingen onderneemt om nieuwe ambachtelijke brouwerijen op te zetten. In dit proces worden ze geholpen door de aanwezige institutionele overblijfselen, zoals traditionele recepten, namen, verhalen en gebouwen, maar ook door de mogelijkheden om deze te combineren met modern-industriële elementen, zoals het materieel en techniek om het productieproces tot in detail te begrijpen en controleren. Wat ontstaat is een gevarieerd landschap van een hernieuwd ambacht, gedreven door grofweg drie voornamelijk categorieën van ambachtelijke brouwerij-oprichters met elk hun eigen interpretatie van de ambachtsdenkwijze: leden van traditionele brouwfamilies en -gemeenschappen die zo dicht mogelijk bij het traditionele ambacht blijven, amateurbrouwers die op een innovatieve manier gebruik maken van traditionele technieken en stijlen als een vorm van creatieve expressie, en operationeel managers van industriële brouwerijen die meer autonomie nastreven met het oprichten van hun eigen ambachtelijke brouwonderneming, waarin zij gebruik maken van moderne techniek en apparatuur waar mogelijk.

Implicaties

Deze bevindingen vormen de basis voor een theoretisch model van regeneratieve institutionele verandering; een belangrijk proces dat tot op heden behoorlijk onderbelicht is gebleven. Ons onderzoek verschaft onder andere kwalitatief bewijs voor de bewering dat er een onderlinge symbiotische afhankelijkheid is tussen de verschillende institutionele ordes in onze maatschappij, waarbij de dominantie van één proces in werking kan zetten dat uiteindelijk leidt tot de wederkomst van anderen. Alhoewel ons onderzoek inzicht biedt in de condities die zo'n proces vergemakkelijken of vermoeilijken, is uiteraard meer onderzoek nodig om dit belangrijke fenomeen beter te begrijpen.

Notes

- 1 Inmiddels zijn er, volgens de Stichting Erfgoed Nederlandse Biercultuur, 814 brouwororganisaties opgericht sinds 1980. Hiervan zijn er nog ongeveer 650 actief. Ongeveer de helft heeft een eigen, volwaardige brouwerij kunnen realiseren, terwijl de andere helft gebruik maakt van de productiecapaciteit van andere brouwerijen.
- 2 In de rest van het artikel hanteren wij "institutionele denkwijze" als vertaling van *institutional logic*.

Loopbanen van flexwerkers: meer variatie dan alleen opstap- en valcarrières

Lucille Mattijssen en Dimitris Pavlopoulos

Oorspronkelijk artikel: Mattijssen, L. & Pavlopoulos, D. (2019). A multichannel typology of temporary employment careers in the Netherlands: Identifying traps and stepping stones in terms of employment and income security. *Social Science Research*, 77, 101-114. doi: 10.1016/j.ssresearch.2018.10.001

Flexwerk neemt een steeds belangrijkere positie in op de Nederlandse arbeidsmarkt: in 2017 had 22,7% van de werknemers een tijdelijk contract, een oproep- of een uitzendbaan. Deze flexibele banen zijn gemiddeld genomen inferieur aan vaste contracten: ze gaan gepaard met lagere lonen, meer onzekerheid en minder training. De doorstroom van flexwerk naar vast werk staat daarom centraal in onderzoek, maar ook beleid: zowel de Wet Werk en Zekerheid uit 2015 als de nieuwe Wet Arbeidsmarkt in Balans heeft als doel om de doorstroom van flexwerk naar een vaste baan te bevorderen.

Over de mate waarin flexwerkers kunnen doorstromen naar vast werk is onderzoek het niet eens. Vaak wordt gezegd dat flexwerk functioneert als een opstap naar een vaste baan, omdat werkgevers een flexbaan gebruiken als een verlengde proeftijd. Anderen zeggen echter dat flexwerk vooral wordt gebruikt om kosten te besparen en het aantal werknemers makkelijk aan te kunnen passen aan economische fluctuaties, waardoor flexwerkers vast komen te zitten in een val van precair flexwerk afgewisseld met werkloosheid. Beide mechanismen worden in verschillende onderzoeken bevestigd, waardoor we uiteindelijk nog steeds geen duidelijk beeld hebben van de gevolgen van flexwerk voor het verdere verloop van de loopbaan.

Eerder onderzoek richtte zich vaak alleen op de transitie van tijdelijk naar vast werk. Door die focus was er onvoldoende oog voor alle mogelijke transitieën, bijvoorbeeld tussen verschillende soorten flexwerk, die vóór die transitie van flexwerk naar vast werk plaatsvinden, terwijl die wel van invloed kunnen zijn op óf en wanneer die transitie van flexwerk naar vast werk plaatsvindt. Ook is een vast contract niet per definitie een eindstation: ook vaste contracten kunnen worden beëindigd, zowel vrijwillig, omdat er een betere baan is gevonden, als onvrijwillig, bijvoorbeeld door bedrijfseconomisch ontslag. Om echt een goed beeld te krijgen van het carrièreverloop moet er dus ook gekeken worden naar wat er ná die transitie gebeurt. Bovendien wordt het vaste contract met de oorspronkelijke focus als de enige goede uitkomst gezien, terwijl dat niet altijd het geval hoeft

te zijn: de werkzekerheid die geboden wordt in een vaste baan kan teniet gedaan worden door een laag inkomen, terwijl de lagere werkzekerheid van flexwerk gecompenseerd kan worden door een hoger inkomen. Een focus op enkel vaste contracten leidt dus tot een te zwart-witte voorstelling van zaken: er zou met zoveel mogelijk dimensies van baankwaliteit, zoals contractsoort en inkomen, rekening gehouden moeten worden.

Onderzoeksopzet

In ons onderzoek gebruiken wij daarom een andere methode om de loopbanen van flexwerkers in kaart te brengen: *multichannel sequentieanalyse*. *Sequentieanalyse* is een methode die gebruikt kan worden om longitudinale gegevens, zoals loopbanen, als één geheel te bestuderen en vervolgens te clusteren op basis van gelijkenis. Op deze manier worden alle arbeidsmarkttransities die in de geobserveerde periode plaatsvinden, onderdeel van de analyse, en kunnen we dus verder kijken dan alleen naar de transitie van tijdelijk naar vast werk. Ook kunnen we veel verschillende soorten flexwerk in deze analyse meenemen. Bovendien kunnen we met *multichannel sequentieanalyse* naar meer dan één aspect van carrières kijken: we kunnen niet alleen de arbeidsmarktposities die voorkomen tijdens de loopbaan bestuderen, maar tegelijkertijd ook de inkomensniveaus die horen bij die arbeidsmarktposities. Zo kunnen we de loopbanen uiteindelijk classificeren op basis van de werkzekerheid en de inkomenszekerheid van de carrière, en kunnen we dus ook uitwisselingen tussen beide soorten zekerheid waarnemen. Voor de analyse hebben we gebruik gemaakt van registerdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek over alle flexwerkers die in 2007 zijn begonnen met flexwerk. Voor deze groep hebben we maandelijkse informatie over alle arbeidsmarktposities en inkomens die ze gehad hebben van het moment van instroom in de flexbaan in 2007 tot en met 2015. Op die manier kunnen we hun loopbanen dus heel gedetailleerd weergeven.

Belangrijkste bevindingen

Het resultaat van de sequentieanalyse was een typologie van flexibele loopbaan die uit maar liefst 17 loopbaantypes bestaat. Deze 17 loopbaantypes hebben we vervolgens in vier groepen ingedeeld op basis van werkzekerheid (veel/weinig) en inkomenszekerheid (veel/weinig). In het eerste kwadrant met veel werkzekerheid en inkomenszekerheid vinden we vijf loopbaantypes waarin flexwerkers vrij snel de transitie van flexwerk naar vast werk maken, terwijl ze goede inkomens verdienen. Voor deze groep, 29,7% van de flexwerkers, functioneert flexwerk dus als een opstap naar een goede vaste baan. In het kwadrant met carrières met weinig werk- en

inkomenszekerheid vinden we twee soorten carrières: enerzijds vinden we vier carrières die eindigen in werkloosheid, inactiviteit of een uitkering, anderzijds vinden we drie carrières waarin flexwerkers langdurig in slecht betaalde tijdelijke contracten, oproepbanen en uitzendbanen werkzaam zijn. In totaal bevat dit kwadrant 39,5% van de carrières, wat betekent dat flexwerk voor deze groep meer een val dan een opstap is.

Er zijn echter ook carrières die niet in deze tegenstelling tussen opstap- en valcarrières passen, omdat zij een uitruil maken tussen werkzekerheid en inkomenszekerheid. Zo heeft 13,3% van de flexwerkers één van de twee loopbaantypes uit het derde kwadrant, met veel werkzekerheid maar weinig inkomenszekerheid. In deze carrières wordt snel de transitie van flexwerk naar vast werk gemaakt, maar worden slechts lage inkomens verdiend. Waar eerder onderzoek op basis van die transitie naar vast werk over deze groep zou concluderen dat zij een succesvolle carrière hebben, wordt dat beeld hier dus genuanceerd vanwege de lage inkomenszekerheid van deze groep. We vinden ook een loopbaantype waarvoor het tegenovergestelde geldt, in het laatste kwadrant. In deze carrières blijven flexwerkers langdurig werkzaam in tijdelijke contracten, maar verdienen ze hoge inkomens. Eerder onderzoek zou deze groep als precair bestempelen op basis van hun langdurige verblijf in flexwerk, maar hun lagere werkzekerheid wordt gecompenseerd door een hogere inkomenszekerheid. Deze groep, waarin 5,6% van de carrières valt, kan dus niet zomaar als precair worden bestempeld. Tot slot vinden we, naast een wat inkomen betreft zeer gevarieerde groep flexwerkers die zelfstandige wordt en die dus lastig te classificeren is in één van de vier kwadranten, een loopbaantype waarin flexwerkers snel een vaste baan vinden, maar die na ongeveer 5 jaar weer verlaten en, al dan niet via werkloosheid, terugkeren naar een flexbaan. Dit loopbaantype, dat 5,8% van de carrières bevat, laat duidelijk zien dat het vaste contract niet per se een eindstation is. De transities vanuit de vaste baan gaan zowel gepaard met inkomensstijgingen, duidend op vrijwillige transitie, als met inkomensdalingen, die duiden op onvrijwillige transitie. Hierdoor is ook dit loopbaantype moeilijk in één van de vier kwadranten te plaatsen en neemt het een middenpositie in.

Implicaties

De belangrijkste boodschap van ons artikel is dat er meer variatie is in de loopbanen van flexwerkers dan alleen de klassieke opstap- en valcarrières. De loopbaantypen die juist afwijken van deze 'klassieke' loopbanen, tonen duidelijk dat er geen conclusies getrokken kunnen worden over de kwaliteit van de carrière op basis van alleen het contracttype, en dat er niet gefocust

moet worden op die transitie naar vast werk. Met onze aanpak hebben we een genuanceerder beeld gekregen van de loopbanen van flexwerkers en beter in kaart kunnen brengen hoeveel flexwerkers uiteindelijk een succesvolle carrière hebben, en voor hoeveel mensen flexwerk leidt tot een preciaire carrière. Uiteindelijk heeft slechts 29,7% van de flexwerkers een carrière met veel werk- en inkomenszekerheid, wat betekent dat de overige flexwerkers minstens een uitruil maken tussen werk- en inkomenszekerheid, of uiteindelijk beide niet hebben. De opstapfunctie van flexwerk is dus waarschijnlijk minder sterk dan beleidsmakers zouden wensen.

De directe invloed van sociale herkomst op statusverwerving in de eerste tien jaar na arbeidsmarktintrede in Nederland en Italië

Giampiero Passaretta, Paolo Barbieri, Maarten Wolbers en Mark Visser

Oorspronkelijk artikel: Passaretta, G., Barbieri, P., Wolbers, M.H.J., & Visser, M. (2018). The direct effect of social origin on men's occupational attainment over the early life course: An Italian-Dutch comparison. *Research in Social Stratification and Mobility*, 56, 1-11. doi: 10.1016/j.rssm.2018.04.002

Het inmiddels klassieke statusverwervingsmodel uit de sociologie van de sociale stratificatie en mobiliteit richt zich op de intergenerationele overdracht van het beroep van de ouders op het opleidingsniveau en het beroep van hun kinderen. Eerder onderzoek heeft veelvuldig aangetoond dat (1) het beroep van de ouders, als indicator voor sociale herkomst, een positief effect heeft op statusverwerving, (2) dat een substantieel deel van de positieve invloed van het beroep van de ouders op dat van hun kinderen via het opleidingsniveau van de kinderen tot stand komt, maar (3) dat sociale herkomst nog altijd van directe betekenis is voor het beroep van kinderen wanneer rekening wordt gehouden met de intermediërende rol van hun opleidingsniveau.

Dit eerdere onderzoek is doorgaans cross-sectioneel van aard en bestudeert het eerste beroep, het beroep op een specifieke leeftijd of het huidige (of laatste) beroep van kinderen. De rol van *intragenerationele* beroepsmobiliteit blijft in dergelijke studies onderbelicht, maar is daarmee niet minder belangrijk, omdat het mogelijk een belangrijke component van sociale ongelijkheid vormt. Sociale ongelijkheid bij arbeidsmarktintrede – verschillen tussen kinderen in beroepsstatus van de eerste baan naar sociale herkomst – kan namelijk toenemen, stabiel blijven of afnemen gedurende de

beroepsloopbaan. In onze studie voegen we daarom nadrukkelijk een intragenerationeel perspectief toe aan het statusverwervingsmodel en gaan we ook in op de verklaringen die schuilgaan achter een toe- en afnemend direct effect van sociale herkomst tijdens de vroege beroepsloopbaan. Vanuit de moderniseringstheorie luidt de voorspelling dat sociale herkomst door de tijd heen minder belangrijk is geworden bij het verwerven van sociale status, terwijl diploma's juist aan waarde hebben gewonnen. Het empirische bewijs voor deze verwachte trend van 'ascription' naar 'achievement' is op zijn minst tegenstrijdig. Maar belangrijker nog: aan de vraag in hoeverre het beroep van de ouders in de eerste fase van de loopbaan van hun kinderen meer of minder voorspellend wordt voor hun eigen beroep komt deze theorie niet toe.

In ons onderzoek nemen we ontwikkelingen in de vroege beroepsloopbaan (de statusverwerving in de eerste tien jaar na arbeidsmarktintrede) van mannen die de arbeidsmarkt betraden in Nederland en Italië tussen 1946 en 1995 onder de loep. We maken hiervoor gebruik van retrospectieve gegevens van drie jaargangen van de Familie-enquête Nederlandse Bevolking (FNB 2000, 2003 en 2009) en vijf jaargangen van een vergelijkbare longitudinale studie van Italiaanse huishoudens – *Indagine Longitudinale sulle Famiglie Italiane* (ILFI 1997, 1999, 2001, 2003 en 2005). Op basis van deze data is voor ieder land een persoon-maandbestand gemaakt waarin periodiek (maandelijks dus) de beroepsstatus (ISEI) is vastgelegd van alle banen die mannen uitoefenden in de eerste tien jaar na arbeidsmarktintrede (beginnend bij de eerste baan van minimaal drie maanden na het verlaten van het voltijds dagonderwijs). Naast verschillen tussen beide landen bekijken we verschillen tussen drie arbeidsmarktintredecohorten: 1946-1965, 1966-1980 en 1981-1995. Sociale herkomst is gemeten aan de hand van de sociale klasse (EGP) van de vader (of moeder) toen respondenten 15 jaar oud waren. In de geanalyseerde databestanden hebben we de beschikking over 273.661 en 377.130 persoon-maanden voor respectievelijk 2.424 Nederlandse en 3.345 Italiaanse mannen. Op basis hiervan zijn multilevel groeimodellen geschat.

Uit de resultaten blijkt allereerst dat het directe effect van de sociale klasse van de ouders, statistisch gecontroleerd voor het opleidingsniveau van hun kinderen, sterker is in Italië dan in Nederland. Daarnaast zijn de mogelijkheden tot opwaartse beroepsmobiliteit in de vroege loopbaan beperkter in Italië dan in Nederland. Verder vinden we geen bewijs voor de geopperde moderniseringstheorie. De positieve invloed van sociale herkomst is in beide landen redelijk stabiel gebleven, als we de arbeidsmarktintredecohorten met elkaar vergelijken. Deze bevinding is in lijn met ander

Italiaans onderzoek, maar spreekt recent Nederlands onderzoek, dat een afname vond in het effect van sociale herkomst, juist tegen.

Nu terug naar de vraag waar het ons om te doen was: hoe ontwikkelt het directe effect van sociale herkomst zich in de eerste tien jaar na het verkrijgen van de eerste baan? De verschillen in statusverwerving tussen kinderen met ouders in hogere sociale klassen en met ouders in lagere blijken opmerkelijk stabiel te zijn tijdens de vroege beroepsloopbaan. Dit geldt voor zowel Nederland als Italië en voor nagenoeg alle cohorten. Beroepsmobiliteit zorgt er dus niet voor dat ongelijkheid naar sociale herkomst toe- of neemt vanaf het moment dat mannen de arbeidsmarkt betreden.

Hoe kunnen we verklaren dat de rechtstreekse invloed van sociale herkomst dan stabiel blijft? Het directe effect van sociale herkomst op ontwikkelingen in beroepshoogte in de eerste tien jaar na arbeidsmarktintrede is aan de ene kant onderhevig aan tegenmobiliteit ('counter-mobility'). Kinderen starten op de arbeidsmarkt vaak onder het beroepsniveau van hun ouders, maar zijn tijdens de beroepsloopbaan veelal opwaarts mobiel, zodat ze alsnog op hetzelfde (of een hoger) niveau uitkomen dan hun ouders. Deze tegenmobiliteit impliceert dat de directe invloed van sociale herkomst toeneemt tijdens de (vroege) beroepsloopbaan. Aan de andere kant is er sprake van plafondeffecten bij kinderen met ouders in hogere sociale klassen: zij hebben, rekening houdend met hun opleidingsniveau, vaak een eerste baan die wordt gekenmerkt door een hoge beroepsstatus, maar het starten in een baan met een hoge status gaat over het algemeen samen met minder stijging in beroepshoogte tijdens de loopbaan. Op basis hiervan kan worden geconcludeerd dat de directe invloed van sociale herkomst afneemt tijdens de (vroege) beroepsloopbaan. Het resultaat van deze twee tegen elkaar in werkende of contrasterende krachten is dat de directe invloed van sociale herkomst tijdens de eerste tien jaar na arbeidsmarktintrede van individuen stabiel is. Hoewel cross-sectionele studies doeltreffend zijn als het gaat om het vaststellen van de aanwezigheid en omvang van de directe invloed van sociale herkomst bij statusverwerving, missen deze studies dus de complexe, temporele dynamiek van de reproductie van sociale ongelijkheid die zich tijdens de beroepsloopbaan van individuen ontvouwt.

